

УДК 159.942:331.548

© Л.Г.Перетяцько, М.М.Тесленко, 2020

orcid.org/0000-0002-9033-5300

orcid.org/0000-0003-4676-7736

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2020.2.211917>

ПЕРЕТЯТЬКО Лариса Георгіївна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка*

ТЕСЛЕНКО Марина Миколаївна

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка*

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІО- ТА ТЕХНОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

У статті проаналізовано теоретичні підходи до вивчення особливостей емоційної спрямованості при різних професійних виборах, представлені результати емпіричного дослідження емоційних проявів та реакцій при професійному самовизначенні особистості. У дослідженні було доведено, що для представників професії типу «людина-людина» характерна комунікативна спрямованість емоційних проявів, а працівники, які задіяні у сфері технономічних професій, характеризуються переважно праксичною спрямованістю емоційних переживань.

Ключові слова: *Емоційний компонент професійної спрямованості, професійні вибори, професійне самовизначення, феномен професійного покликання, емоційний аспект феномену професійного покликання.*

Постановка проблеми. Теоретичний аналіз вітчизняних досліджень дозволив виділити напрями, за якими на сучасному етапі розвитку психологічної науки проводиться вивчення проблеми професійного самовизначення: вивчення процесів професійного самовизначення у руслі загальних вимог до професії (К. М. Гуревич, В. М. Парамзін, Б. О. Федоришин та ін.); вивчення вікових закономірностей формування особистості (В. В. Рибалка, Т. В. Снегірєва, П. О. Шавір та ін.); вивчення ролі здібностей та інтересів у процесі професійного само-

визначення (С. П. Крягжде, В. Д. Шадріков, Д. Й. Фельдштейн та ін.); формування особистості як суб'єкта професійної діяльності (Є. О. Клімов, О. О. Конопкін, Ю. М. Забродін та ін.); життєвий шлях і самовизначення особистості (Б. Г. Ананьєв, О. О. Кронік, Є. І. Головаха, В. Ф. Моргун та ін.).

Процес професійного самовизначення охоплює довготривалий період життя людини – від проявів професійних інтересів та схильностей у дитячому віці до самоствердження у вибраній професійній діяльності у зрілому віці. Протягом цього періоду відбувається не лише професійне, а й соціальне і разом з ним життєве самовизначення особистості.

Центральним моментом професійного самовизначення є вибір професії, що передбачає узгодження найближчої перспективи з віддаленими життєвими цілями, які можуть бути реалізовані завдяки праці у вибраній сфері професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дослідження категорії «емоційна спрямованість» звернемося до змістового наповнення зазначеного феномену. «Спрямованість особистості – сукупність стійких мотивів, які орієнтують діяльність людини і є відносно незалежними від наявних ситуацій» (Перетятко, 1991). Вагомою характеристикою психоемоційної структури особистості є емоційна спрямованість, де емоції розглядаються в якості цінності. С. Л. Рубінштейн писав, що будь-яка особистість має свій емоційний устрій та стиль, свою основну палітру емоцій та почуттів, за допомогою яких вона сприймає світ.

Наші попередні дослідження, за допомогою аналізу суб'єктивної картини життєвого шляху особистості, дозволили визначити психологічні умови та способи її професійного самовизначення.

Разом з колективом науковців (Перетятко, 1991; Перетятко, Тесленко, 2016, 2017) запропоновано розглядати професійне покликання як переживання виникаючої близькості з власною професійною діяльністю, як певний тип значущих відношень. Це дозволило нам виділити три аспекти професійного покликання: поведінковий, когнітивний та емоційний.

Для розкриття поведінкового аспекту професійного покликання необхідно вирішувати питання про співвідношення можливостей та здібностей особистості до певної професійної діяльності, про співвідношення переживання професійного покликання та професійних здібностей особистості.

Когнітивний аспект пов'язується з вивченням професійної діяльності, її засобів та цілей, історії виникнення та розвитку. Цей аспект проблеми професійного покликання мало досліджений і поки що не охоплений рамками наших емпіричних досліджень.

Виконуючи функції оцінювання, емоції є реакцією механізмів регуляції на впливи, що вагомі для біологічної та психологічної рівноваги суб'єкта. Розглядаючи проблему емоційно-ціннісної спрямованості, Б. І. Додонов дійшов висновку, що люди прагнуть вибрати для себе діяльність, яка може забезпечити їм максимальне переживання почуття щастя. Емпірично він доводить, що чим більше індивіду подобається відчувати емоції, що входять в контактний склад будь-якого інтересу, тим легше цей інтерес у людини сформувати (Додонов, 1987). Наявність в інтересі до професійної діяльності константного емоційного складу визначається особливостями самої діяльності, яка стала предметом інтересу особистості, тобто це ті емоції, без яких діяльність фактично не спроможна перебігати ефективно. Оптимальні результати в професійній діяльності досягаються завдяки саме позитивним емоційним переживанням.

Недостатня розробка вищезазначеної проблеми та необхідність дослідити емоційний аспект феномену професійного покликання на теоретичному та емпіричному рівнях, з подальшою розробкою засобів психологічного супроводу особистості на шляху її професійного вибору та кар'єрної спрямованості обумовили *актуальність* обраної нами теми.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, між емоційною спрямованістю особистості та вибором професії наявна певна відповідність. Зокрема, представники професії типу «людина-людина», ймовірно, більше орієнтовані на альтруїстичні цінності та мають потреби у соціальній взаємодії, що складає основу для їх емоційного спрямування на

соціономічні професії. Їх професійні досягнення зумовлені комунікативною спрямованістю емоцій та реалізуються у міжособистісному спілкуванні, що спричиняє виникнення позитивних емоцій (Климов, 1996).

Натомість, представники професії типу «людина-техніка», скоріше за все, більше отримують задоволення від процесу та досягнення бажаного результату діяльності, що підкріплюється практичними емоціями. Їх емоційна спрямованість не пов'язана з міжособистісним спілкуванням і виражається в зниженому рівні мотивів переживання комунікативних емоцій.

Для проведення емпіричного дослідження були сформовані дві вибірки, до яких увійшли всього 106 осіб. Першу вибірку склали 54 досліджуваних, які працюють у сфері соціономічних професій (практичні психологи, лікарі, медичні сестри, вихователі, вчителі, юристи), тобто є представниками професій типу «людина-людина». До другої вибірки увійшли 52 досліджуваних, які працюють у сфері технономічних професій (наладчики комп'ютерної техніки, інженери, зварювальники, водії, швачки, теслярі, механіки, електрики, кухари), тобто представники професій типу «людина-техніка».

Дослідження проводилось із жовтня 2017 року по березень 2018 року.

На першому етапі нашого дослідження ми провели одночасно на двох групах методику «Емоційна спрямованість» (за Б. І. Додоновим) з метою визначити, які емоції є переважаючими в сучасній молоді.

Результати діагностики переважаючих емоцій респондентів досліджуваної вибірки, які були отримані на першому етапі нашого дослідження, унаочнені на рис. 1. Вони засвідчили, що серед досліджуваних найбільш виражені комунікативні, практичні та гедоністичні емоції. Значно меншою мірою досліджуваним властиві глоричні, альтруїстичні, пугнічні, романтичні, гностичні та естетичні емоції.

Для 64% досліджуваних властиві виражені комунікативні емоції. Таким індивідам процес міжособистісного спілкування є важливим, тому викликає у них позитивні емоції. Це проявляється у яскраво вираженій потребі у спілкуванні. Орієнтація на самотність властива лише 15% досліджуваних, які прагнуть уникати соціальних контактів.

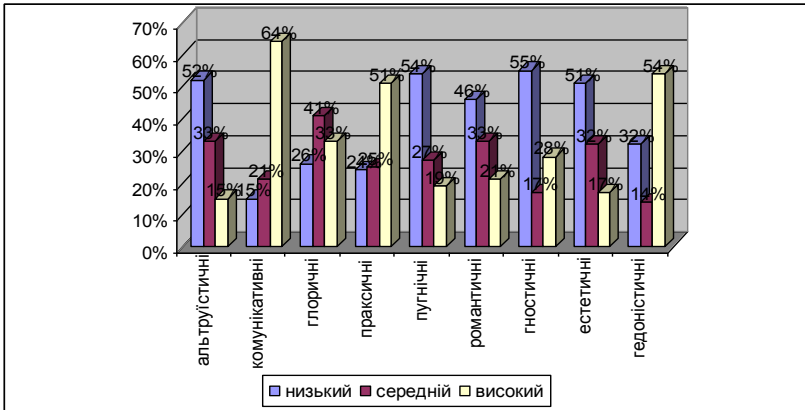

Рис. 1. Розподіл досліджуваних за типами та рівнями емоційної спрямованості

Серед досліджуваних респондентів для 51% важливими є практичні емоції. Такі особистості характеризуються вираженою потребою в діяльності, досягненні мети та необхідністю домагатися бажаних результатів. При цьому, для 24% досліджуваних досягнення поставленої мети не є важливим аспектом їх професійної кар'єри, а діяльність не виступає вагомим сферою.

Окрім цього, 54% респондентів із досліджуваної вибірки орієнтовані на гедоністичні емоції. Для них вагомим є задоволення потреби в тілесному і душевному комфорті. Комфортні умови для таких досліджуваних є дуже важливими, а досягнення комфорту є потужним мотивом активності. Вони переважно прагнуть до задоволення та отримання позитивних емоцій. Проте, для 32% досліджуваних отримання задоволення та перебування в умовах тілесного і психологічного комфорту не є настільки важливим.

Для 33% досліджуваних, яким властиве переважання глоричних емоцій, важливим є питання слави та визнання їх досягнень, переваг і результатів діяльності. Проте, 26% досліджуваних не надають значення тому, щоб їх визнавали оточуючі та орієнтовані на діяльність або відпочинок.

При цьому, 52% досліджуваних мають низький рівень альтруїстичних емоцій. Респонденти мають переважаючу

спрямовані на себе, прагнуть отримувати вигоду для себе та надають вагомого значення задоволенню своїх потреб. І лише 15% респондентів мають високий рівень альтруїстичних емоцій. Вагоме значення для них має не тільки усвідомлення того, що їх діяльність корисна для інших, але й безпосередній контакт, з якими вони розбудовують поле взаємодії. Не менш важливою є потреба у сприянні, допомозі, заступництві, співчутті іншим.

Також, 54% досліджуваних не орієнтовані на ризик, прагнуть до спокійного життя, відповідно 19% респондентів готові ризикувати та долати небезпеку у процесі професійної діяльності.

Романтичні емоції властиві 21% досліджуваних, які характеризуються вираженим прагненням до чогось нового, таємничого та невідомого. Натомість, 46% досліджуваних прагматичні, орієнтовані не на ідеали, а на отримання користі, матеріальної вигоди.

Виражене прагнення пізнання властиве лише 28% респондентів, у яких визначено високим рівнем гностичних емоцій. Вони орієнтовані на навчання, збагачення свого досвіду, розширення свого світобачення. Саме пізнання нового для них виступає цінністю. Натомість, у 55% досліджуваних потреба у пізнанні чогось нового на низькому рівні, їм не цікаво дізнаватися про оточуючий світ та збагачувати свій життєвий досвід.

Також, 51% респондентів мають низький рівень естетичної спрямованості в емоційних переживаннях, для них не властиве відчуття сильних позитивних емоцій від споглядання естетичних творів та прекрасного. Потреба в сприйнятті прекрасного виражається всього у 17% досліджуваних.

Отже, респондентам досліджуваної вибірки переважно властиві комунікативні, практичні та гедоністичні емоції. Тобто, найбільш вагомими сферами їх життя виступають міжособистісні контакти, професійна діяльність та відпочинок, адже саме ці сфери життя досліджуваних викликають найбільш виражені емоційні переживання.

На наступному етапі ми порівнювали спрямованість найбільш виражених емоційних переживань досліджуваних з різними професійними виборами, де група 1 – досліджувані, які працюють у сфері соціономічних професій (практичні

психологи, лікарі, медсестри, вихователі, вчителі, юристи), а група 2 – досліджувані, які працюють у сфері технономічних професій (наладчики комп'ютерної техніки, інженери, зварювальники, водії, швачки, тесляри, механіки, електрики, кухарі).

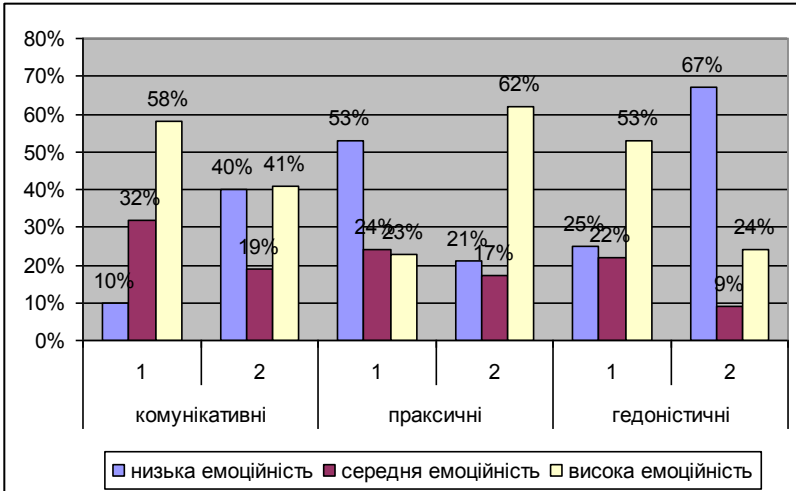

Рис. 2. Показники рівня вияву емоційної спрямованості в представників соціо- та технономічних професій

Як видно з рис. 2, серед усіх респондентів для 58% досліджуваних, які працюють у сфері соціономічних професій, властиві гедоністичні емоції, відповідно, для 41% досліджуваних другої групи. Такі працівники прагнуть отримувати задоволення, перебувати у тілесному та психологічному комфорті, відчуваючи неспроможність вирішувати важливі життєві питання та нести відповідальність за їх реалізацію. Ймовірно, це відображає вплив негативних емоцій від процесу діяльності в минулому.

Переважна більшість (62%) досліджуваних, які працюють у сфері технономічних професій характеризується переважанням практичних емоцій, на відміну від інших працівників, де ці емоції важливі для 23% досліджуваних. Працівники, орієнтовані на практичні емоції отримують задоволення від самого процесу діяльності та досягнення бажаного результату, докладають до цього зусилля. Такі особистості характеризуються вираженими

ознаками психологічного комфорту, спроможністю відповідати за свої вчинки та діяльність, що виконується. Працюючи у сфері діяльності «Людина-Техніка», ці спеціалісти прагнуть займатися діяльністю та реалізуватися у ній, що підкріплюється позитивними емоційними переживаннями.

Натомість, більшість досліджуваних (53%), які обрали соціономічні професії, орієнтовані на спілкування та встановлення міжособистісних контактів, вони надають вагомому значення стосункам із людьми і прагнуть розвиватися у них. Представники професій «Людина-Людина» характеризуються яскраво вираженою потребою у спілкуванні. Процес міжособистісного спілкування є важливим для них і викликає у них позитивні емоції.

Для 67% досліджуваних другої групи властиве переважання низького рівня вияву емоцій комунікативної спрямованості. Тобто, мотиви спілкування не є вагомими для таких працівників, вони не прагнуть спілкуватися, ділитися думками і переживаннями, їх не цікавить відгук оточуючих людей щодо їхньої професійної діяльності.

Для доведення наявності статистичної відмінності за показниками вираженості емоцій у досліджуваних з різним професійним вибором нами використаний критерій χ^2 -Пірсона. Порівнявши отримані значення χ^2 -емпіричного з χ^2 -критичним 5,991 ($p \leq 0,05$); 9,210 ($p \leq 0,01$) і $k = 2$, можна стверджувати про наявність вираженої ($p \leq 0,01$) статистичної відмінності за показниками практичної ($\chi^2_{\text{емп}} = 13,592$) та комунікативної ($\chi^2_{\text{емп}} = 12,643$) спрямованості емоційних переживань між групами досліджуваних соціономічних та технономічних професій. За рівнем вираженості гедоністичної ($\chi^2_{\text{емп}} = 6,549$) спрямованості емоцій обох груп досліджуваних статистична відмінність зафіксована лише за рівнем значимості $p \leq 0,05$.

Таким чином, переважна більшість досліджуваних, що працюють у сфері технономічних професій, характеризується переважанням практичних емоцій. Працівники, орієнтовані на практичні емоції отримують задоволення від самого процесу діяльності та досягнення бажаного результату, докладають до цього зусилля. Такі особистості характеризуються вираженими ознаками психологічного комфорту, спроможністю відповідати за свої вчинки та діяльність, що виконується. Працюючи у сфері

діяльності «людина-техніка», ці спеціалісти прагнуть займатися діяльністю та реалізуватися у ній, що підкріплюється позитивними емоційними переживаннями.

Натомість, більшість досліджуваних, що обрали соціономічні професії, орієнтовані на спілкування та встановлення міжособистісних контактів, вони надають вагомого значення стосункам із людьми і прагнуть розвиватися у них. Представники професій «людина-людина» характеризуються яскраво вираженою потребою у спілкуванні. Процес міжособистісного спілкування є важливим для них і викликає у них позитивні емоції.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Дійсно, можна прослідкувати певну відповідність між особливостями емоційної спрямованості та вибору професії у досліджуваних представленої вибірки. Так, для представників соціономічних професій характерне переважання комунікативної спрямованості емоційних проявів. Натомість, працівники, які задіяні у сфері технономічних професій, характеризуються переважно практичною спрямованістю емоційних переживань.

Список використаних джерел

- Додонов Б. И. В мире эмоций. Киев : Политиздат, 1987. 140 с.
- Климов Е. А. Психология профессионала. Москва : Книга, 1996. 400 с.
- Кроник А. А., Ахмеров Р. А. Каузометрия: методы самопознания, психодиагностики и психотерапии жизненного пути. Москва, 2003. 284 с.
- Перетяцько Л. Г. Професіональне призначення особистості (психолого-біографічний аспект) : дис. ... канд. психол. наук :19.00.01. Москва, 1991. 144 с.
- Перетяцько Л. Г., Тесленко М. М. Аналіз психолого-біографічного аспекту професійного покликання особистості. *Багатовимірність особистості: теорія, психодіагностика, корекція* : зб. матеріалів наук.-практ. семінару. Полтава, 2017. С. 179–182.
- Перетяцько Л. Г., Тесленко М. М. Психологічні умови професійної самореалізації практичних психологів. *Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія* : зб. між нар. наук.-практ. конф. Братислава ; Відень ; Будапешт, 2016. С. 21–25.
- Психологічна енциклопедія / авт.-упор. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 423 с.

References

- Dodonov, B. I. (1987). *V mire emotsiy [In the world of emotions]*. Kiev: Politizdat [in Russian].
- Klimov, E. A. (1996). *Psihologiya professionala [Professional Psychology]*. Moskva: Kniga [in Russian].
- Kronik, A. A., & Ahmerov, A. A. (2003). *Kauzometriya: metody samopoznaniya, psihodiagnostiki i psihoterapii zhiznennogo puti [Causometry: methods of self-knowledge, psychodiagnostics and psychotherapy of life path]*. Moskva [in Russian].
- Peretyatko, L. G. (1991). *Professionalnoe prizvanie lichnosti (psihologo-biograficheskiy aspekt) [Professional vocation of personality (psychological and biographical aspect)]*. (PhD diss.). Moskva [in Russian].
- Peretyatko, L. G., & Teslenk, M. M. (2016). *Psixologichni umovy profesijnoyi samorealizaciyi praktychnyx psixologiv [Psychological conditions of professional self-realization of practical psychologists]*. In *Ekonomika, nauka, osvita: integraciya ta synergiya: zbirnyk mizhnar.nauk.-prakt. konf.* (pp. 21-25). Bratslava, Viden, Budapesht [in Ukrainian].
- Peretyatko, L. G., & Teslenk, M. M. (2017). *Analiz psixologo-biografichnogo aspektu profesijnogo poklykannya osobystosti [Analysis of the psychological and biographical aspect of the professional vocation of the individual]*. In *Bagatovymirnist' osobystosti: teoriya, psixodiagnostyka, korekciya: zbirnyk materialiv nauk.-prakt. seminaru* (pp. 179-182). Poltava [in Ukrainian].
- Stepanov, O. M. (Comp.). (2006). *Psixologichna encyklopediya [Psychological Encyclopedia]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

L. Peretiatko, M. Teslenko

THE PECULIARITIES OF EMOTIONAL ORIENTATION OF THE REPRESENTATIVES OF SOCIO- AND TECHNOMIC PROFESSIONS

The article analyzes the theoretical approaches to the study of the peculiarities of emotional orientation at different professional choices, presents the results of the empirical research of emotional manifestations and reactions while the professional self-determination of personality.

In the research, it was proved that the representatives of the "person-person" professions type are likely to be more focused on altruistic values and need of social interaction, which forms the basis for their emotional orientation to socioeconomic professions. Their professional achievements are predetermined with the communicative orientation of emotions and are realized in interpersonal communication, which gives rise to positive emotions.

In return, representatives of the “human-technology” professions type are more likely to enjoy the process and achieve the desired result of activity, which is supported with praxical emotions. Their emotional orientation is unrelated to interpersonal communication and is expressed in a decreased level of motives of communicative emotions experiencing.

It was found out that the respondents of the survey sample were predominantly characterized with communicative, praxical and hedonistic emotions. That is, the most important areas of their lives are interpersonal contacts, professional activity and recreation, because these life areas of the investigated persons cause the most expressed emotional feelings.

Therefore, our hypothesis that employees’ emotional feelings are related to their professional choices is confirmed. Thus, the representatives of socioeconomic professions are characterized with the communicative orientation of emotional manifestations. In return, workers who are involved into the area of technonomic professions are predominantly characterized with a praxical orientation of emotional feelings.

Keywords: *emotional component of professional orientation, professional choices, professional self-determination, phenomenon of professional vocation, emotional aspect of phenomenon of professional vocation.*

Надійшла до редакції 12.06.2020 р.